

Η μνημειώδης πλαστική για ένα μεγάλο διάστημα έμεινε έξω από τις αισθητικές ανάγκες των Μυκηναίων -όπως και των Μινωιτών- και μόνο ίσως προς το τέλος του μυκηναϊκού κόσμου παρατηρείται μια αναζήτηση στον τομέα αυτό.

Ένα θαυμάσιο δείγμα μυκηναϊκής πλαστικής βρέθηκε από τον Τσούντα το 1896 στη δυτική πλευρά της ακρόπολης των Μυκηνών, κάτω από την πομπική οδό που οδηγεί στο Θρησκευτικό Κέντρο από το οποίο και προέρχεται κατά πάσα πιθανότητα.

Πρόκειται για μια γύψινη κεφαλή γυναικείας μορφής, σε σχεδόν φυσικό μέγεθος, που είναι άριστα διατηρημένη. Το γλυπτό αυτό ανήκει σε μια τέχνη που αγγίζει τόσο την τοιχογραφία όσο και την πλαστική. Το πρόσωπο της μορφής είναι λευκό και έχει έντονη χρωματιστή διακόσμηση. Τα χείλη, τα αυτιά, η ταινία στα μαλλιά και οι στιγμορόδακες στα μάγουλα και στο πηγούνι έχουν χτυπητό κόκκινο χρώμα. Ο τύπος αυτής τηςκόσμησης είναι γνωστός και από άλλες παραστάσεις, όπως η "Ιέρεια" στη γνωστή τοιχογραφία της Θήρας που έχει έντονα κόκκινα χείλη και κόκκινα βαμμένα αυτιά. Οι στιγμορόδακες υποδεικνύουν ίσως θεία ιδιότητα, έχουν μάλιστα ερμηνευθεί ως θεϊκό αστρικό σύμβολο. Δηλώνουν πιθανώς "τατουάζ", αλλά αυτό δεν μπορεί να υποστηριχθεί με βεβαιότητα. Τα κυκλαδικά ειδώλια φέρουν στιγμορόδακες στα μάγουλα όπως επίσης μια πήλινη κεφαλή θεάς από την Κνωσό

και δύο ειδώλια θεαινών από το Θρησκευτικό Κέντρο των Μυκηνών. Τα μαλλιά και τα μάτια της μορφής είναι μαύρα ή πολύ σκούρα μπλε, μαύρο σε συνδυασμό με μπλε είναι και το κάλυμμα της κεφαλής πάνω από την ταινία. Τα μεγάλα μάτια και η αυστηρή, απόκοσμη έκφραση θυμίζουν τη μινωική θεά των όφρων αν και η κεφαλή των Μυκηνών είναι πολύ νεότερη. Τα υψηλά ζυγωματικά, τα μεγάλα αυτιά και το στενό και γυρτό στόμα συνδέουν τη μορφή με τον ανθρώπινο τύπο των προσωπίδων των λακκοειδών τάφων. Το πλάσιμο είναι αδρό, δυνατό και συγχρόνως πολύ εκφραστικό. Πιθανόν η κεφαλή αυτή να μην ανήκε σε σώμα και να ήταν σφηνωμένη σε ξύλινο ιστό, γιατί καθώς φαίνεται υπήρχε η συνήθεια σε διάφορες μυκηναϊκές τελετουργίες να εκτίθενται σε κοινή θέα ειδώλια ή πλαστικές κεφαλές θεϊκών μορφών.

Η ταυτότητα της μορφής δεν είναι γνωστή. Σύμφωνα με μια θεωρία πρόκειται για σφίγγα. Επειδή όμως φορά κάλυμμα κεφαλής παρόμοιο με αυτό που φορά η Ολύμπια Ήρα, ο Μυλωνάς υπέθεσε ότι η μορφή εικονίζει την Ήρα, τη μυκηναϊκή θεά, πρόδρομο της Ολυμπίας Ήρας. Η κεφαλή χρονολογείται στον 13ο αι. π.Χ. και φαίνεται να είναι σύγχρονη με την Πύλη των Λεόντων, πράγμα που αφήνει να νοηθεί ότι ίσως την εποχή αυτή αφυπνίζεται στους Μυκηναίους η αίσθηση της μεγάλης πλαστικής.

Εκτός από την κεφαλή των Μυκηνών, τα λίγα δείγματα μνημειώδους πλαστικής που σώζονται από τη Μυκηναϊκή εποχή είναι οι επιτύμβιες στήλες των βασιλικών περιβόλων, το ανάγλυφο της Πύλης των Λεόντων, και οι πλάκες γυψολίθου που κοσμούν την πρόσοψη της εισόδου του "Θησαυρού του Ατρέως". Στον κατάλογο αυτό πρέπει να προστεθούν οι δύο ανάγλυφες πλάκες από γυψόλιθο, πολύ αποσπασματικές, που η μία εικονίζει κεφαλή μαινόμενου ταύρου και η άλλη πόδια ταύρου. Οι πλάκες αυτές προέρχονται από τον "Θησαυρό του Ατρέως" και ίσως κοσμούσαν το πλευρικό δωμάτιο.

Η μυκηναϊκή πλαστική, όπως και η μινωική, παρέμεινε στο στάδιο της μικροτεχνίας και αντιπροσωπεύεται από διάφορα ειδώλια -κυρίως πήλινα και ελάχιστα από ελεφαντόδοντο. Παρόλο ότι οι Μυκηναίοι είχαν εξαιρετικά προοδευμένη μεταλλοτεχνία, χάλκινα ειδώλια δεν έχουν ανευρεθεί στην ηπειρωτική Ελλάδα, γεγονός αξιοσημείωτο γιατί ο τύπος αυτός της μικρογλυπτικής είχε γνωρίσει στην Κρήτη μεγάλη διάδοση. Ο τομέας αυτός της μεταλλοτεχνίας αντιπροσωπεύεται μόνο από δύο μολύβδινα ειδώλια που έχουν βρεθεί στον Κάμπο της Λακωνίας. Είναι ασφαλώς εγχώρια έργα: εμφανίζουν μυκηναϊκά χαρακτηριστικά -σαφήνεια στην απόδοση των αρθρώσεων και της μυολογίας- αλλά διατηρούν τον μινωικό τύπο, πράγμα φυσικό για μια περιοχή που ήταν πάντα ανοικτή στις μινωικές επιδράσεις.

Ειδωλοπλαστική

Μεγάλα πήλινα ειδώλια

Τα πήλινα ειδώλια ανήκουν σε διάφορους τύπους. Υπάρχουν μεγάλα, μικρά, μονόχρωμα ή επιζωγραφισμένα. Τα μεγάλα ειδώλια έχουν γενικά μινωικό τύπο και είναι κατασκευασμένα στον τροχό. Τα χέρια, η μύτη, τα μαλλιά, το στόμα, τα αυτιά, αποδίδονται πλαστικά και είναι επικολημένα. Ορισμένα από τα ειδώλια της κατηγορίας αυτής έχουν εμφάνιση άτεχνη και μάλλον χονδροειδή.

Από το λεγόμενο "Κτίριο των Ειδώλων" στο Θρησκευτικό Κέντρο της ακρόπολης των Μυκηνών προέρχονται 27 ειδώλια μεγάλου μεγέθους τα οποία χρονολογούνται γύρω στο 1200 π.Χ. και ανήκουν σ' ένα τύπο σπάνιο, γνωστό μέχρι τώρα μόνο από τις Μυκήνες. Ορισμένα είναι μονόχρωμα, ολόβαφα με σκούρα βαφή, άλλα είναι ζωγραφισμένες με σκουρόχρωμα διακοσμητικά σχέδια, ενώ μια τρίτη ομάδα έχει πρόσωπα ολόβαφα στα οποία όμως μερικά τμήματα έχουν εξαιρεθεί από τη βαφή και φαίνεται ο φυσικός πηλός. Τα ισχνά ατροφικά χέρια ήταν υψωμένα σε διάφορες στάσεις ή κρατούσαν προσφορές και σύμβολα: πήλινα αντικείμενα, περιδέραια, εργαλεία και όπλα. Τα κεφάλια ήταν σφαιρικά, τα μαλλιά είναι διαμορφωμένα σε σπείρες και έχουν επικοληθεί.

Ο ανασκαφέας W. Taylour πιστεύει ότι τα ειδώλια με τον χαρακτηριστικά φουσκωμένο θώρακα εικονίζουν ανδρικές μορφές, ενώ οι γυναικείες έχουν επίπεδο στήθος και στήθη που αποδίδονται πλαστικά. Η παρατήρηση όμως αυτή δεν φαίνεται να ευσταθεί. Οι περισσότεροι ερευνητές δέχονται, κυρίως μάλιστα από τότε που βρέθηκαν ανδρικά ειδώλια στη Φυλακωπή με τα χαρακτηριστικά του φύλλου, ότι τα ειδώλια του Θρησκευτικού Κέντρου είναι αδιακρίτως ανδρικά ή γυναικεία. Ο τεχνίτης δεν φαίνεται να έχει δώσει

ιδιαίτερη σημασία στη διαφοροποίηση του φύλου, αλλά τον ενδιέφερε προπαντός ο θρησκευτικός συμβολισμός. Η όψη των ειδωλίων είναι τρομακτική με παράδοξα και ανοίκεια χαρακτηριστικά -η έκφραση θυμίζει κάπως την αγριωπή όψη της θεάς των όφεων- δεν απεικονίζουν όμως θεϊκές μορφές αλλά πιστούς που λαμβάνουν μέρος σε κάποια τελετουργία. Σε τελετουργικό, μυστηριακό τυπικό παραπέμπει εξάλλου και το ιδιότυπο και υποβλητικό "μακιγιάρισμα" των προσώπων που υποδηλώνει κάποια μορφή μεταμφίεσης. Είναι πιθανόν να πρόκειται για αποτροπαϊκά ειδώλια. Όπως είναι γνωστό και από μεταγενέστερες εποχές, κατά τη διάρκεια ορισμένων τελετών, αποτροπαϊκά ειδώλια εξετίθεντο δημοσίως και εθεωρείτο ότι προφύλασσαν την πόλη και τους κατοίκους της από τη βασκανία, τις επιδημίες και τους εχθρούς. Οπωσδήποτε το "Κτίριο των Ειδώλων" όπου βρέθηκαν είχε σχέση με μαγικές και θρησκευτικές ιερουργίες, αλλά και με χθόνια λατρεία.

Από το Θρησκευτικό Κέντρο της ακρόπολης των Μυκηνών προέρχονται δύο τροχήλατα γυναικεία ειδώλια που εικονίζουν καθώς φαίνεται θεές και ίσως ήταν -το ένα τουλάχιστον- λατρευτικά. Ανήκουν σ' έναν τύπο γνωστό από τέλος του 13ου και του 12ου αι. π.Χ. στον οποίον ανήκουν και τα ειδώλια από την κάτω ακρόπολη της Τίρυνθας. Το κάτω μέρος του σώματος είναι κυλινδρικό. Η μια από τις θεϊκές μορφές έχει τα χέρια υψωμένα στη στάση της δέησης, ενώ η άλλη φέρνει τα χέρια στο στήθος. Και οι δύο φορούν πολυτελή ενδύματα, πολλά κοσμήματα και έχουν στα μάγουλα στιγμορόδακες.

Σε ένα οικιακό ιερό της Ασίνης βρέθηκε τοποθετημένη σε θρανίο η κεφαλή ενός πήλινου ειδωλίου που ονομάζεται "Κύριος της Ασίνης" και χρονολογείται στον 12ο αι. π.Χ. Αρχικά θεωρήθηκε ότι ανήκε σε ανδρικό ειδώλιο, φαίνεται όμως ότι πρόκειται για γυναικεία μορφή, όπως υποδηλώνεται από τον πόλο που φορά και από τον τύπο των πλοκάμων που πέφτουν στον αυχένα. Έχει επίσης υποστηριχθεί ότι η κεφαλή ίσως ήταν προσαρμοσμένη σε σώμα σφίγγας. Είναι όμως πολύ πιθανό ότι ανήκε σ' ένα ειδώλιο μεγάλου μεγέθους και όταν αυτό καταστράφηκε παρέμεινε η κεφαλή σαν αντικείμενο λατρείας. Υπάρχει και άλλη ανάλογη περίπτωση που δικαιολογεί την υπόθεση αυτή. Πράγματι στο ιερό της Κέας, το οποίο συνδυάζει μινωικά και μυκηναϊκά στοιχεία, έχουν διασωθεί αρκετά πήλινα γυναικεία ειδώλια του 15ου αι. π.Χ. (και ένα του 13ου). Στα ιστορικά χρόνια μία κεφαλή ειδωλίου είχε τοποθετηθεί σε βάθρο και πιθανόν λατρευόταν σαν κεφαλή Διονύσου.

Η μορφή της Ασίνης έχει έκφραση σοβαρή και επίσημη. Την αυστηρότητά της τονίζουν τα έντονα χαρακτηριστικά, η μυτερή μύτη, τα μεγάλα μάτια και το προτεταμένο πιγούνι που θυμίζει σχεδόν γενειάδα. Φορά χαμηλό διάδημα, παρόμοιο με το διάδημα της γύψινης κεφαλής από τις Μυκήνες, έχει δε οπές στα αυτιά πιθανόν για να εισακούει τις προσευχές των πιστών, στοιχείο γνωστό και από άλλα ειδώλια της Μυκηναϊκής εποχής.

Η Μήλος βρίσκεται ήδη από τις αρχές του 14ου αι. π.Χ. στη σφαίρα επιρροής των Μυκηναίων. Την παρουσία τους εκεί βεβαιώνει το "μέγαρο" που κτίσθηκε στη Φυλακωπή στις αρχές της ΥΕ ΙΙΙ Α1 περιόδου. Κατά την ΥΕ ΙΙΙ Β περίοδο γίνονται στη Φυλακωπή εκτεταμένες εργασίες: επεκτείνεται η οχύρωση και διαμορφώνεται ένα ιερό μυκηναϊκού τύπου όπου βρέθηκαν ειδώλια, βωμός, βαίτυλος, χρυσό προσωπίο, κελύφη χελωνών που προέρχονται από μουσικά όργανα, ιθυφαλλικά ανδρικά ειδώλια, κέρνοι κ.α.

Από το ιερό αυτό προέρχεται και ένα σημαντικό ειδώλιο που απεικονίζει γυναικεία μορφή πιθανότατα θεϊκή. Έχει κατασκευασθεί από ανοιχτόχρωμη άργιλο και είναι ζωγραφισμένο με σκούρα κοκκινωπή βαφή η οποία φέρει κατά τόπους επιζωγραφήσεις με λευκό χρώμα. Το σώμα είναι κυλινδρικό και φαρδαίνει λίγο προς τα κάτω. Το στέρνο είναι στρογγυλεμένο και δύο μικρές προεξοχές δηλώνουν τους μαστούς. Τα χέρια ήταν υψωμένα, καθώς φαίνεται, στη στάση της δέησης. Το κεφάλι είναι τριγωνικό, ανασηκωμένο προς τα επάνω. Τα μάτια, τα αυτιά, τα μαλλιά έχουν πλαστική απόδοση. Τα διακοσμητικά σχέδια είναι ζωηρά, τονίζοντας ακόμη περισσότερο τα στοιχεία εκείνα που έχουν αποδοθεί πλαστικά, αλλά και τα χαρακτηριστικά του προσώπου, καθώς και τον πλούτο του ενδύματος. Η έκφραση είναι ιδιαίτερα ζωντανή, με μάτια υψωμένα προς τον ουρανό, το μισάνοιχτο στόμα, τα ανασηκωμένα φρύδια, τονισμένα από μικρές κάθετες γραμμές, και ιδίως με τα μεγάλα μάτια τριγυρισμένα με τα ματόκλαδα. Το φόρεμα είναι πολυτελές: πολυποίκιλες γραμμές υποδηλώνουν ότι είναι κεντημένο και στολισμένο με κορδέλες, ενώ γύρω από τον λαιμό είναι εξαιρετικά λεπτό σαν αραχνούφαντο. Η όλη εντύπωση της πολυτέλειας που χαρακτηρίζει τη μορφή αυξάνεται με το περιδέραιο που φορά.

Είναι γνωστό από πολλές παραστάσεις, ότι, τόσο στη μινωική όσο και τη μυκηναϊκή εικονογραφία οι θεϊκές μορφές χαρακτηρίζονται από τα πολυτελή ενδύματα και από τα κοσμήματα που φορούν. Το κόσμημα συνδέεται με τη θεότητα όχι μόνο στον αιγαιακό χώρο αλλά και στους ανατολικούς πολιτισμούς.

Συνήθως η μυκηναϊκή πλαστική είναι αρκετά σχηματική. Το ειδώλιο όμως αυτό με την εκφραστικότητα του προσώπου και τον πλούτο της διακόσμησης ξεχωρίζει σαν ένα μοναδικό έργο. Η χρονολόγησή του παρουσιάζει προβλήματα. Σύμφωνα με ορισμένους μελετητές το έργο ανήκει στις αρχές του 14ου αι. π.Χ. και συνδέεται τεχνοτροπικά με τη σύγχρονη μινωική κεραμική. Οι αναλογίες όμως που παρουσιάζει με τα ειδώλια θεϊκών μορφών από την Τίρυνθα και το Θρησκευτικό Κέντρο των Μυκηνών τόσο από καλλιτεχνική άποψη, όσο και σχετικά με τον λατρευτικό τύπο, υποδηλώνουν ως πιθανή χρονολογία το τέλος του 13ου αι. π.Χ. Σ' αυτά τα χρόνια και πριν σβήσει εντελώς ο μυκηναϊκός κόσμος παρατηρείται σε ορισμένες περιοχές της Ελλάδας μια τελευταία αναλαμπή, μια αναγέννηση στην τέχνη, κυρίως της κεραμικής. Μ' αυτή τη τελευταία αναλαμπή φαίνεται να συνδέεται η "θεά της Φυλακωπής".

Μικρά πήλινα ειδώλια

